

Dövlət satınalmaları sahəsində korrupsiya üçün imkanlar, yaxud şirniklənmə başqa fəaliyyət sahələri ilə müqayisədə daha çoxdur. [1]

Dövlət təşkilatları tərəfindən mal və xidmətlər üzrə satınalmalar orta hesabla ümummilli məhsulun 15 %-dən 20%-nə qədərini, bəzi ölkələrdə isə daha çoxunu təşkil edir. Rəqəmlə ifadə olunduqda bu məbləğ il ərzində milyardlarla dollar deməkdir. Təəcüblü deyil ki, iştirakçıların əksəriyyəti öz şəxsi mənafeləri üçün pul qoparmaq, tədarük üzrə agentləri ələ almaq, dost və tanışlarla kontraktların bağlanmasına qərar vermək, yaxud ticarət iştirakçılarından şəxsi xarakterli başqa xidmətlər əldə etmək yolu ilə prosesləri manipulyasiya etməyə şirniklənir. Bu yaxınlarda Lesotoda bir məhkəmə prosesində, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə tədarük sektorunun yüksək vəzifəli məmurlarını ələ almaq üçün sənaye kompaniyası birliyinin praktikasına aydınlıq gətirildi. İşin yekunu olaraq böyük həcmdə cərimələr tətbiq edildi və çoxmillətli kompaniyalar, dünyada layihələri maliyyələşdirən Dünya Bankına çıxış imkanlarından müəyyən müddətə məhrum edildi. [2]

Doğrudur, dövlət satınalmalarında tez-tez təsadüf olunan korrupsiya növünün korrupsiya hesab olunması mübahisə doğurur və bu praktikanın geniş yayılması, heç şübhəsiz, qorxu törədir. Bu yəqin ki, daha çox aydınlaşmış, ola bilsin ki, hətta, ictimai rifaha ən çox zərər vuran korrupsiya formasıdır. Bu, artıq yüksək vəzifəli çoxsaylı məmurların işdən qovulmasına, hətta bütöv hökumətin çökməsinə səbəb olub. Bu, dövlət xərclərində böyük israfçılıq mənbəyidir və bir sıra hallarda tədarükün ümumi məbləğinin otuz, bəzən isə daha artıq faizini təşkil edir. Bu, siyasi partiyaların maliyyələşməsi məsələsində korrupsiya üçün qidalanma mühitidir. Təəssüf ki, onun ətrafında söz-söhbətlər daha çoxdur, nəinki iş.

Mütəxəssis olmayan üçün tədarük proseduru mürəkkəb və sirli görünür. Çəkinmədən müxtəlif yollarla onunla manipulyasiya edirlər. Hər tərəfdən sövdələşməyə girən proses iştirakçıları həvəskarlarını tapmaq asandır. Tədarükçü (hansı ki, tədarük prosesini həyata keçirir, yaxud qərarı təsdiq edir) öz şəxsi pullarını deyil, dövlət pullarını xərclədiyindən burada xüsusi sayıqlıq tələb olunur.

Dövlət satınalmaları o qədər əhəmiyyətlidir ki, Cənubi Afrika özünün 1994-cü il Konstitusiyasında bu məsələyə xüsusi yer ayırdı. 187-ci bölmədə deyilir:

- 1. İstənilən səviyyədə olan hökumət təşkilatları üçün mal və xidmət satınalmaları, belə satınalmalara görə məsuliyyət daşıyan müstəqil və qərəzsiz ticarət komissiyasının təyin olunmasını təmin edən parlament aktları və əyalətlərin qanunları ilə tənzimlənməlidir.*
- 2. Birinci bənddə xatırlanan ticarət sistemi düzgün, ictimailəşmiş olmalı və rəqabətə əsaslanmalıdır. Ticarət üzrə komissiya isə öz qərarlarını istənilən maraqlı tərəfin tələblərinə uyğun olaraq əsaslandırmalıdır.*
- 3. Heç bir dövlət orqanı, dövlət orqanının heç bir üzvü, eyni zamanda başqa heç bir kəs qərarlara və ticarət üzrə komissiyanın işinə sanksiyasız müdaxilə edə bilməz.*
- 4. Ticarət üzrə komissiyanın bütün qərarları sənədləşdirilməlidir.*

Hərdən belə hesab edirlər ki, dövlət satınalmaları sektorunda korrupsiya hökumətləri zəif olan və işçilərə az maaş verən ölkələrə xas olan xüsusiyyətdir. Lakin son illər yüksək inkişaf etmiş və demokratik rejimlərin çoxdan bər-

qərar olduğu ölkələr də geniş şəkildə nümayiş etdirdilər ki, tədarükün satış praktikası onların da işinin ayrılmaz tərkib hissəsi ola bilər. Tədarükdə korrupsiya xərclərə nəzarət edən alıcı tərəfindən də məhdudlaşdırılmır. Tədarükçü, yaxud podratçı öz təklifini verməklə, çox asanlıqla ona təşəbbüs edə bilər.

DÜRÜST VƏ SƏMƏRƏLİ TƏDARÜK PRİNSİPLƏRİ

Satınalmalar qənaətli olmalıdır. Yekunda sifarişçi ödədiyi pulun müqabilində ən keyfiyyətli mal və xidmət almalıdır. Tədarük haqqında qəbul edilən qərarlarda qiymət və keyfiyyət hesabına alınmalıdır; yekun qərar bu amillərdən ancaq birinin diqqəti ilə olmamalıdır.

Mal və xidmətlərin dəyərinə qiymətləndirilmiş dəyər kimi baxılmalıdır, başqa sözlə, istismar xərcləri, ehtiyat və dəyişən hissələrin əldə olunması, texniki xidmət üçün avadanlıqlar kimi əlavə amillər nəzərə alınmalıdır.

Kontraktın bağlanması haqqında qərar dürüst və qərəzsiz olmalıdır. Dövlət vəsaitləri şəxsi xidmət göstərmək üçün istifadə edilməməlidir. Kompaniya müsabiqəsində iştirak edənlərin hamısı üçün standartlar və şərtlər bərabər olmalıdır. Tədarükçülər və podratçılar təcrübə və layiqli təkliflər əsasında seçilməlidir. Bütün tədarükçülərə, müddət və konfidensiallıq planında bərabər şərtlər təqdim olunmalıdır.

Bir neçə tələbi yadda saxlamaq lazımdır:

- ▶ *Tədarük prosesi açıq olmalıdır. Tələblər, qaydalar və qəbul edilən qərarların meyarları bütün potensial tədarükçülər, podratçılar üçün asan başa düşülən olmalıdır. Yaxşı olar ki, onlar alqı-satqı barədə elan verilən zaman səslənsin. Təkliflər hamının qarşısında edilməli və bütün qərarlar tam şəkildə yazılmalıdır.*
- ▶ *Tədarük prosesi səmərəli olmalıdır. Tədarük qaydaları satın alınan malın dəyərini və mürəkkəbliyi səviyyəsini özündə əks etdirməlidir. Yüksək dəyəri olmayan malların satınalma qaydaları sadə və operativ olmalıdır, ancaq dəyərin və mürəkkəbliyi səviyyəsini artırması ilə prinsiplərə əməl etmək üçün böyük zaman və daha çətin qaydalar tələb olunur. Daha iri kontraktlar üçün tədarük barədə qərara komissiya yekundan baxmalıdır; ancaq bürokratik müdaxilələri minimuma endirmək lazım gəlir.*
- ▶ *Hesabatvermə zəruridir. Prosedurlar sistemli və etibarlı olmalıdır. Bütün fəaliyyətləri və qərarları əsaslandıraraq, izah edən qeydlər aparılmalıdır.*
- ▶ *Səriştəliliyi və dürüstlüyü genişləndirmək lazımdır. Bu, tədarükçüləri və podratçıları daha əlverişli qiymət təklif etməyə həvəsləndirir və öz növbəsində daha səmərəli tədarükə gətirib çıxarır. Məsuliyyətlik və dürüstlüyün yüksək standartlarına cavab verməyən tədarükçülər əməkdaşlıqda arzu olunmaz tərəfə çevrilirlər.*

Layihə beynəlxalq maliyyə təşkilatları tərəfindən maliyyələşdiriləndə, adətən, əlavə tələblər meydana gəlir:

- ▶ *Tədarükçülərə, podratçılara və müxtəlif ölkələrin məsləhətçilərinə hərracda (bidding process) iştirak etmək üçün bərabər imkanlar verilməlidir. Bu xüsusən də, təşkilatları maliyyələşdirən üzv ölkə iştirakçılara aiddir.*

- ▶ *Təşkilatçı ölkələrdən olan tədarükçülər/ticarət iştirakçıları, yaxud podratçılar bir sıra hallarda kontraktın dəyərinin müəyyən faizi qədər üstünlüyə malik ola bilərlər (Dünya Bankı bunu belə müəyyənləşdirir: mala görə kontrakt üzrə 15% və xidmətə görə kontrakt üzrə 7,5%). Belə üstünlük barədə, adətən, hərracın açılışında xəbər verirlər.*
- ▶ *Hərracın iştirakçıları üçün müəyyənləşdirilmiş tələblərin münasib olmasını ərizə verilənə qədər podratçılara tez-tez nümayiş etdirmək lazımdır (aşağıda izah edilir).*
- ▶ *Adətən, məsləhətçilər üçün ərizə verməyə dəvət edilənlərin qısa siyahısı tərtib olunur. Belə siyahı maliyyələşdirici təşkilat tərəfindən deyil, tədarükçü tərəfindən hazırlanmalıdır. Bu, baha başa gələn hazırlıq işlərindən, çoxsaylı məsləhətçilərdən yaxa qurtarmağa kömək edir. Həmin vaxt kontraktı ancaq biri ala bilər. Qısa siyahıya daxil edilmiş iştirakçılar müxtəlif ölkələri təmsil etməlidir (adətən, bir ölkədən iki podratçıdan çox olmamaq şərtiylə).*
- ▶ *Xarici məsləhətçilər işin ən azı bir hissəsini yerinə yetirmək üçün təşkilatçı ölkələrin məsləhətçilərinin cəlb olunmasını, eyni zamanda xarici və yerli məsləhətçi firmaların iştirakı ilə müştərək müəssisələrin yaradılmasını həvəsləndirə bilərlər.*

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının maliyyələşdirdiyi layihələrdə, hər şeydən öncə alıcı qismində BMT-nin özü çıxış edir. Düzdür, BMT, ümumiyyətlə, yuxarıda təsvir olunan tədarük praktikasına bənzər praktikadan istifadə edir və kredit verən, ancaq keçmişdə BMT-dən tədarük kontraktlarına qeyri-proporsional olaraq az pay alan ölkələrdə satınalmaların başa çatdırıl-

ması üçün xüsusi səy göstərir. BMT, hətta konvertasiya edilməmiş vasitələrin böyük ehtiyatlarına malik olduğu ölkələrdə də satınalmaların başa çatmasına səy göstərir.

Aydındır ki, işgüzar münasibətlərdə aldatma və korrupsiya olmamalıdır. Təcrübə sübut edir ki, həvəs və cəhd göstəriləndə korrupsiyanın cilovlanması üçün çox iş görmək olur. Dövlət satınalmalarında korrupsiya ilə səmərəli mübarizənin necə aparılmasını bilməkdən əvvəl, onun necə yarandığını bilmək zəruridir.

KORRUPSIYA TƏDARÜKƏ NECƏ TƏSİR EDİR

Kontraktda alıcı və satıcı iştirak edir. Satınalma prosesinin istənilən mərhələsində hər bir iştirakçının sui-istifadələrə imkanı olur. Kontrakt bağlanana qədər alıcı aşağıdakıları edə bilər:

- ▶ *Konkret tədarükçülərin tələblərini detallarla yenidən qeyd edə bilər.*
- ▶ *Kontraktın imkanları ilə bağlı informasiyanı məhdudlaşdırma bilər.*
- ▶ *Kontraktın müsabiqəsiz bir nəfər podratçıya verilməsi üçün layihəni təcili elan edə.*
- ▶ *Tədarükçü ərizələrinin konfidensiallığını pozar.*
- ▶ *Ərizələr təqdim olunana qədər tədarükçülərə hüquqazidd tələblər irəli sürməklə potensial tədarükçüləri kənarlaşdırma bilər.*
- ▶ *Rüşvət ala bilər.*

Bu zaman tədarükçülər aşağıdakıları edə bilər:

- ▶ *Təklif olunan qiymətlərin təsbit olunması barədə razılığa gələ bilər.*
- ▶ *Bərabərliyi pozan texniki standartları dəstəkləyə bilər.*
- ▶ *Lazımsız şəkildə ekspertlərin işinə müdaxilə edə bilər.*
- ▶ *Rüşvət verir.*

Korrupsiyanı satınalma prosesinə gətirməyin sadə yolu arzuolunan iştirakçılarla birbaşa danışıqlar aparıb kontraktı rəqabətsiz bağlamaqdır. Hətta müsabiqə prosedurlarına əsaslanan tədarük sistemində də birbaşa danışıqlara imkan yaradan istisnalar var. Məsələn:

- ▶ *Qəzalarla əlaqədar ən təcili hallarda.*
- ▶ *Milli təhlükəsizlik təhdid olunan hallarda.*
- ▶ *Qüvvədə olan kontrakt üçün əlavə tələblər ortaya çıxanda.*
- ▶ *Konkret zəruriyyət ancaq bir tədarükçünü qane edəndə.*

Əlbəttə, heç də bütün kontraktlar bir mənbə tərəfindən satın alınmır. Bəzi hallarda fəaliyyət üçün birbaşa danışıqlar daha münasib ola bilər. Lakin səbəb kimi bəyan edilmiş şərait gerçəkdən mövcud olmayanda, belə yalan korrupsiyanın asanlaşdırılmasına xidmət edir.

Hətta müsabiqə şərtləri ilə də arzuolunan tədarükçünün kontraktı almasına şərait var. Ticarət haqqında az məlumat verildə rəqiblərin sayı azalır və arzu olunan tərəfin udmaq imkanları artır. Üsullardan biri də hərrac barəsində xırda və o qədər də tanınmayan mənbədə elan verməkdir. Bu, elan haqqında

tələblərə qismən cavab versə də potensial namizədlərin diqqətindən kənarda qala bilər. Hərrac fırılacaqılığının iştirakçıları, əlbəttə, informasiyanı birinci mənbədən alır.

Ərizə verənə qədər iştirakçılara artıq və yalan tələblər qoyulursa, namizədlər arasında rəqabət əlavə olaraq azaldıla bilər. Sonra isə hərraca seçilmiş firmalar buraxılır. Ərizə verilənə qədər iştirakçılara qoyulan hüquqi tələblərin yerinə yetirilməsi tamamiylə qəbul edilən prosedurdur və namizədin zəruri təcrübəyə, kontraktın şərtlərini yerinə yetirmək imkanlarına malik olduğuna inanmağa əsas verir. Ancaq seçim standartları və meyarları əsaslandırılmış və dürüst olmayanda, o arzu olunmayan namizədlərin deyil, mütəxəssislərin ələnməsi mexanizminə xidmət edir.

Əgər bütün maneələri keçən arzu olunmayan namizədlərin deyil, israrlı namizədlərin kənarlaşdırılması tələb olunursa, bu zaman kontraktın tələbləri bir konkret tədarükçünün nəzarəti altına düşə bilər. Arzu olunan tədarükçünün avadandığının marka və modelindən istifadə bir tələb kimi yəqin ki, ifratçılıq olardı, ancaq həmin nəticəyə təkəcə arzu olunan tədarükçüyə münasib konstruksiyanın konkret ölçülərini, həcmi və o qədər də əhəmiyyət kəsb etməyən detallarını tələb etməklə də nail olmaq mümkündür. Adətən, fəaliyyətin vacib amillərinə aidiyyəti olmayan bu tələblərə rəqiblərin uyğun gəlməməsindən, onların "qaydalara uyğun olmayan" ərizələrini rədd etmək üçün bir bəhanə kimi istifadə edilir.

Əgər nəticələrin müəyyənləşdirilməsi üçün ayrılmış vaxta qədər ərizələrin konfidensiallığına əməl edilirsə, bu zaman hərrac kəsərli olur. Alıcılar tərəfindən ərizələrin konfidensiallığının pozulması hərracın gedişini əvvəlcədən

müəyyənləşdirməyin sadə üsuludur. Əgər arzuolunan tədarükçü rəqiblərin qiymətini bilirsə, bu zaman o aşağı qiymətlər təklif etmək imkanı qazanır. Xüsusən də namizədlər ərizələrin aşkarlanmasına buraxılmayanda bu üsulun texniki detalları da sadə olur.

Ərizələrin aşkarlanmasında qeyri-hökumət təşkilatlarının müşahidəçiləri iştirak edəndə bu proses daha şəffaf olur.

Qiymətləndirmə və təkliflərin müqayisəsi mərhələsi, ticarət müsabiqəsinin (hərracın) nəticələrini təhrif etmək üçün sonuncu imkandır. Bu mərhələnin məsuliyyətlə həyata keçirilməsi, təklifin sifariş tələblərinə münasibliyinin və ən yaxşı təklifin seçilməsinin obyektiv analizini özündə ehtiva edir. Əgər arzuolunan namizədin seçilməsini stimullaşdırmaq niyyəti varsa, deməli qiymətləndirmə prosesinin də hüdudsuz imkanları var. Maneçilik törədilən hallarda qiymətləndirmə komissiyası, "ən yaxşı" təklifin müəyyənləşdirilməsi üçün tamamiylə yeni meyarlar tətbiq edə bilər və ondan çıxış edərək "düzgün" nəticələr alır. Qərəzli qeyri-müəyyənlilik və tələblərin yerinə yetirilməsinə, seçki haqqında qərarların qəbul edilmə qaydalarına aid ticarət sənədlərinin məzmunuzsuzluğu, adətən, bu prosesə kömək edir.

Yuxarıda sadalanan texnikalar bir neçə üsulun qısa təsvirini özündə cəmləşdirir. Onların köməyi ilə alıcı tədarük prosesinə təsir göstərə bilər.

Həmişə sifarişçini günahkar hesab etmək səhv olardı. Doğrudur sifarişçi müqavimət göstərməyəndə satıcılar onları hərdən ələ ala bilər.

Yuxarıda göstərilən hər hansı bir hərəkətin başa çatdırılması üçün, rüşvətin və başqa stimulların vasitəsilə tədarükçülər satıcıları ələ

ala bilər. Bundan əlavə, onlar kontraktı kimin alacağı barədə başqa tədarükçülərlə də razılığa gələ və sonra uduzan tərəfə danışılmış məbləği ödəməklə, özlərinə münasib qiyməti tətbiq edə bilərlər (bu praktika ərizələrlə fərqləndirici praktikasından məlumdur). Bu proses alıcıdan xəbərsiz gedə və təkrar olunmadığı təqdirdə heç kimin diqqətini cəlb etməyə bilər. Hətta belə hallarda sübut etmək və cəza vermək çox çətin olur.

Ancaq tarix kontraktın bağlanması ilə bitmir. Düzdür, çoxları hesab edir ki, məhz bu mərhələdə dövlət satınalmaları sektorunda korrupsiyanın müzakirəsi başa çatır. Gerçəkdən isə, kontrakt bağlandıqdan sonra, onun icrası mərhələsində də korrupsiyanın çox ciddi və bahalı formaları təzahür edə bilər. Bu zaman mal və xidmət alıcıları aşağıdakıları edə bilər:

- ▶ *Kəmiyyət və keyfiyyət standartlarına, yaxud kontraktın başqa səmərəlilik standartlarına nəzarət etməmək.*
- ▶ *Alınmış malları yenidən satışa göndərmək, ya da ki, ondan şəxsi məqsədlər üçün istifadə etmək.*
- ▶ *Başqa şəxsi xidmətlər tələb etmək (səfərlər, uşaqların təhsil haqqının ödənilməsi, hədiyyələr).*

Satıcı podratçı, yaxud tədarükçü öz tərəfindən aşağıdakıları edə bilər:

- ▶ *Sertifikatın keyfiyyətini və standartlara uyğunluğunu saxtalaşdırmaq*
- ▶ *Hesablarda qiymətləri qaldırmaq, yaxud endirmək*
- ▶ *Kontrakt rəhbərinə rüşvət vermək*

Kontraktı udmaq üçün satıcılar rüşvət verir, yaxud aşağı qiymət təklif edirlərsə, kontraktın icrası zamanı onlar üçün bu itkilərin yerini doldurmaq imkanı yaranır. Yəne də təşəbbüs istənilən tərəfdən gələ bilər. Ancaq korrupsiya prosesinin uğuru üçün ya aktiv əməkdaşlıq, ya da ki, öhdəliyin yerinə yetirilməsində başqa tərəfə etinasız yanaşma tələb olunur.

Nəhayət, korrupsiyalaşmış satıcılar başlanğıcdan tələb olunan, yaxud təklifdə bəyan edilən malı aşağı keyfiyyətli malla dəyişə bilər. Ödəmə üçün ərizə verilən zaman onlar tədarük olunan malın, yaxud xidmətin həcmi saxtalaşdırma və kontraktın rəhbərinə rüşvət verə bilərlər ki, uyğunsuzluq nəzərə çarpmasın. Bundan əlavə, alıcılar rüşvəti götürə, keyfiyyət və məhsuldarlıq standartlarına əməl olunmasına nəzarət etməyə bilər. Onlar alınmış malların yenidən satılması üçün onları başqa istiqamətə, yaxud şəxsi istifadəyə yönəldə bilərlər.

HƏDİYYƏ QƏBULU

Dövlət məmuru üçün bəzi hədiyyələr məqbul, bəziləri isə, hansılar ki, minnətqoyma kimi görünür, qeyri-məqbuldur. Rüşvət kimi təqdim edilən hədiyyələr müxtəlif formada ola bilər: nahar, idman yarışlarına bilet, "Roleks" saatları, kompaniya səhmləri, xaricdə istirahət, uşağın təhsil haqqının ödənilməsi.

Rəhbərlərin satınalmalar üzrə məmurların davranış nəticələrinə nəzarət imkanlarından asılı olaraq belə qaydalar "korporativ əyləncələr" kimi qiymətləndirilə bilər. Satınalmalar üzrə konkret məmurun bu firma ilə bağlı gələcək situasiyalardan özünü kənarlaşdırıb kənarlaşdırmaması da vacibdir. Bir namizədin başqasından üstün tutulmasının meydana gəlməməsi üçün kontraktı almaq iqtidarında olan kompaniyanın özünü analoji qaydada apması

da vacibdir. Bundan əlavə, gözlənilən və adil hal sayılan, özünü borclu hesab etməyə bəhanə verməyən nümayəndəlik xərclərinin səviyyəsi müxtəlif cəmiyyətlərdə bir-birindən kəskinliklə fərqlənə bilər.

Satınalmalar üzrə məmurların öz ailəsi ilə birlikdə bütün məzuniyyət xərcləri də daxil olmaqla, digər israfçılıqlar yolverilməzdir. Nahar və bayram tədbirləri formasında olan hədiyyələr daha mübahisəlidir. Ancaq bu halda da hədiyyənin nəzərə çarpmayan növünü qəbul edən məmur, zaman-zaman onu verən tərəfindən yoldan çıxarıla bilər.

Sərhəd, hədiyyə alanın onu verən qarşısında özünü borclu hiss etdiyi həddə yaranır. Bu hədd müxtəlif cəmiyyətlərdə bir-birindən fərqlənir və məbləğlə müəyyən olunur. Özəl və ictimai qonaqpərvərlik arasında fərqləndirmə aparmaq cəhdləri, adətən, mübahisə doğurur və ən yaxşısı ondan qaçmaqdır.

İdeya ondan ibarətdir ki, satınalmalar üzrə məmurlar həmişə risklə üzləşdiyindən, onlar diqqətlə müşahidə olunmalıdır. Onların öz vəsaitləri üzrə yaşamadıqlarının istənilən əlaməti həyəcan üçün əsas verir.

Dövlət məmurların davranışına aid dəqiq qaydalar təsbit etməlidir. Bunlar aşağıdakılardır:

- ▶ *Məmurlar (və onların ailə üzvləri), onların çalışdıqları nazirlik və şöbə ilə işgüzar münasibətdə olan heç bir şəxsdən, kompaniyadan bahalı hədiyyə qəbul etmək hüququna malik deyil.*
- ▶ *Yüksək rütbəli məmurların borc və gəlirlərinin vəziyyətini aşkarlayan qaydalar tətbiq edilməli və onlara əməl olunmalıdır; mə-*

murların izah olunmayan zənginliyinin təhqiqatı aparılmalıdır.

- ▶ *Başqa məmur tərəfindən törədilən hüquq-pozmalarına yaranmış istənilən şübhə barədə məlumat verilməli və bu vəzifəni yerinə yetirən məmur müdafiə altında olmalıdır.*
- ▶ *Satınalmalar və başqa kontrakt fəaliyyəti ilə bağlı xidməti vəzifəsini yerinə yetirən məmur, işdə və görüntüdə hökumətin seçim azadlığına təsir göstərə bilən qiymətli heç nə tələb və qəbul etməyəcəyi barədə öhdəliyə imza atmalıdır.*
- ▶ *Məmurular qaydalardan xəbərdar olacaq və onların praktikada tətbiq edilməsi üçün təlim keçəcəklər.*

DÖVLƏT QULLUĞUNDAN SONRAKI İŞ

Dövlət qulluğunu başa vurduqdan sonra məmura, əvvəllər iş apardığı korporasiyada iş təklif olunması praktikası korrupsiyanın təhlükəli forması kimi çox narahatlıq doğurur. Aydın ki, dövlət qulluğunu başa vurduqdan sonra da məmurun işinə aid qaydalar vacibdir. Dövlət qulluğunu başa vurduqdan sonra məmurdan kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olmamağı tələb etmək də düzgün və real deyil. Ancaq xarici tədarükçülər bütöv korrupsiya şəbəkəsini təkcə pul şəklində rüşvət vermək və xaricdə bahalı istirahət təşkil etməklə yaratmırlar, eyni zamanda dövlət qulluğunu başa vurduqdan sonra məmurun əlverişli işlə təmin olunacağına vəd verirlər.

Zəngin təcrübəyə malik olan məmur üçün keçmiş tədarükçünün təklif etdiyi iş daha şirnikləndiricidir, nəinki az təqaüd. Belə situasiyalarda qəbahət heç nə yoxdur. Ger-

çəkdən bu, qiymətli təcrübənin itirilməməsi və ondan faydalı, konstruktiv şəkildə istifadə olunması üçün imkan yaradır.

Ancaq bu təcrübədən sui-istifadə etmək olur. Məsələn, dövlət qulluğundan gedən məmur gələcək kontrakt üçün hərəcənin aparılmasının dövlət strategiyası barədə ətraflı məlumatları, yeni işəgötürən məmurların rəqibləri ilə ehtimal olunan konfidensial görüşlər haqqında informasiyanı özü ilə apara bilər. Belə hallarda həm dövlət maraqlarına, həm də özəl sektorun maraqlarına ziyan dəyir.

Satıcı kompaniya kontraktın əldə olunması müqabilində "təşəkkür" kimi dövlət qulluğundan sonra işə düzəltmə barədə vədlərdən istifadə edə bilər və bunu var-dövləti, gəlirləri müşahidə etməklə aşkarlamaq mümkün olmaz. Dövlət qulluğundan təqaüdə gedənlərə işə düzəlməni tam qadağan etmək də arzu edilən deyil və ədalətsizlikdir. İşə düzəlmənin elə növləri var ki, dövlət maraqları ilə tam ziddiyyət təşkil edir. Məsələn, nazir və yaxud yüksək rütbəli məmur ictimai iş üzrə iri layihənin müzakirəsi zamanı dövlət qulluğundan gedir. Aydın ki, belə adam, bu layihə üçün ərizə verən və dövlətlə danışıqlar aparan kompaniyada ləngimədən işə başlamamalıdır. (Dövlət qulluğundan sonra işə düzəlmələrin məhdudlaşdırılması üçüncü bölmədə müzakirə olunur.)

DÖVLƏT SATINALMALARI SEKTORUNDA KORRUPSİYAYA QARŞI DAYANMAQ ÜÇÜN NƏ ETMƏK OLAR?

Korrupsiyaya qarşı dayanmaqda dövlət satınalmaları sektorundakı aşkarlığın iki rolu var. Birincisi, prosesi aşkar aparmaq üçün imkanlar mövcuddur. Bu, ticarət barədə bütün elanların qəzetlərdə, ticarət nəşrlərində vaxtında dərc edilməsidir. Bütün potensial namizədlərin bu

elanları oxumaq və onlarla İnternetdə tanış olmaq imkanı olmalıdır.

İkincisi, ictimai diqqətdən güclü silah kimi istifadə etmək olar. Dövlət satınalmaları sektorunda korrupsiyanın mövcudluğu barədə ictimaiyyətin məlumatlandırılmasında və ona qarşı mübarizənin stimullaşdırılmasında kütləvi informasiya vasitələri əhəmiyyətli rol oynaya bilər. Əgər ictimaiyyətə korrupsiyanın ürək açmayan detalları təqdim olunursa (kimin bu işə aidiyyəti var, nə qədər ödənilib, vergi ödəyənlərə bu neçəyə başa gəlib) və əgər yeni-yeni halların işıqlandırılması davam edirsə, bu zaman xalqın islahat istəməyəcəyini təsəvvür etmək çətinidir. Doğrudan da demokratiyanın çoxdan bərqərar olduğu ölkələrdə “natəmiz” hökumətlər haqqındakı ictimai rəy onların istefasına gətirib çıxardı. Gənc demokratiyalarda isə korrupsiyaya bulaşmış hakimiyyətləri əvəzləyən yeni namizədlərin sayı az deyil. Bu, hər şeydən öncə dövlət kontraktları sektorunda baş verir.

Bütün dünyada dövlət məmurları müşahidə edirlər ki, vergi ödəyənlər dövlət vəsaitlərini öz pulları sayır və bu pulların xərclənməsi heç də onların xoşuna gəlmir. Əlbəttə, hamıdan az xalq istəyir ki, sui-istifadə mükafatı kimi onun pulu başqalarının cibinə düşməsin. Satınalmaların həyata keçirilməsi metodlarında islahatların aparılması dəstək qazanan zaman problemlə hərtərəfli mübarizə aparmaq olar. İlk olaraq, adətən, hüquqi bazanın möhkəmləndirilməsindən, effektiv sanksiyalar nəzərdə tutan və real gücə malik olan korrupsiyaya qarşı mübarizə qanunundan başlamaq lazım gəlir.

Korrupsiyaya qarşı mübarizə qanunlarında böyük anomaliyalardan biri odur ki, dövlətlərin əksəriyyəti ölkə daxilində rüşvətxorluğu ciddi

şəkildə qadağan edir, ancaq onların məmurları xaricdə ixracatçıları ələ alanda çoxları susur, yaxud vergilərin silinməsi ilə bunu genişləndirirlər.

Ən yaxşı halda bu, beynəlxalq biznesin uğurlu aparılması üçün zəruri olan tədbir kimi yanlış təsəvvürlərlə izah edilir; ən pis halda isə başqaları üçün yaxşıdır kimi paternalist görüşləri və ədəbsizliyi əks etdirir. Birləşmiş Ştatlarda 1977-ci ildən xaricilərin ələ alınmasını qadağan edən qanun [4] fəaliyyət göstərir. Bu qanuna və ölkənin başqa qanunlarına görə kontraktı almaq və onu saxlamaq məqsədilə xarici məmurların ələ alınması cinayət sayılır. Bu, xaricdə baş versə belə qanun öz qüvvəsini saxlayır. Yaxın zamanlarda xarici dövlət qulluqçularının ələ alınması ilə mübarizə üzrə İƏİT Konvensiyasının məqsədi beynəlxalq kommersiya razılaşmalarında iştirak edən [5], qanunların hazırlanmasına yönələn, beynəlxalq biznesdə korrupsiyanı qadağan edən Amerika yanaşmasının mahiyyət etibarıyla hər yerdə tətbiqi oldu.

Qanun sahəsində növbəti tələb, təməl prinsiplərini və dövlət satınalmaları sektorunda qaydaları müəyyən edən yaxşı düşünülmüş vahid bazanın olmasıdır. Bu, müxtəlif üsullarla edilə bilər, ancaq satınalmalar barədə birləşdirilmiş qaydaların üstünlüyü, təməl prinsiplərin dəqiq müəyyənləşdirilməsi və onlara təşkilat daxilində işlənən qayda və qanunların ətraflı şəkildə əlavə edilməsi zəruriliyi get-gedə daha aydın olur. Bəzi ölkələr mövcud qanunlar əsasında uzun illər ərzində tez-tez nizamsız şəkildə meydana gələn belə kodekslər hazırlayır.

Son zamanlar inkişaf üzrə iri dövlət agentlikləri müxtəlif ölkələrdə satınalmalara aid dövlət kodeksinin hazırlanmasına yardım göstərdi. Onlar istiqraz verir, təşkilatların inkişafını

dəstəkləyir və kodeksi praktikada tətbiq edir. Uzun illər ərzində bu müəssisələrin hər birinin satınalmaya münasibətdə öz qaydaları olmuşdur. İstiqrazla maliyyələşən kontraktın bağlanması zamanı istiqrazçılar bu qaydalara əməl etməli idilər. Bu qaydalar, indi beynəlxalq satınalmaların düzgün tətbiqində standart hesab etdiyimiz qaydaların formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynadı.

Təəssüf ki, qaydaların inkişafı üzrə çoxşaxəli agentliklərin istifadə etdikləri başqa mənbələrdən maliyyələşən satınalmalardakı korrupsiyaya birbaşa təsir göstərmir. Ancaq son vaxtlar inkişaf bankları başa düşdülər ki, onların üzvü olan ölkələrin maraqları, bu standartların satınalmaların başqa növlərinə tətbiqinə imkan yaradan dövlət qanunlarının və prosedurlarının mövcudluğuna cavab verir. Dövlət satınalmaları sektorunda islahatların aparılmasını və onunla bağlı olan müəssisələrin inkişafını istəyən ölkələrə bankların yardımı maliyyə və texniki yardımlardır.

ŞƏFFAF PROSEDURLAR

Korrupsiyaya qarşı müdafiəni təmin edən hüquqi bazanın yaradılmasından sonrakı səviyyə, xüsusi tədarük prosesinin həyata keçirilməsi üçün prosedurlar, açıq və şəffaf qaydalardır. Tədarükçünün və podratçının gerçək müsabiqə şərtləri ilə seçilməsi üsulundan yaxşısını hələ heç kəs fikirləşib tapmayıb.

Prosedurun mürəkkəbliyi, yaxud sadəliyi əldə edilən mal və xidmətin növündən və dəyərindən asılıdır. Bununla yanaşı, bütün hallarda qaydalar oxşardır:

- ▶ *Nəyin əldə olunmasını aydın və dürüst təsvir etmək.*

- ▶ *Hərracda iştirak imkanları barədə xəbərin dərc olunması.*
- ▶ *Tədarükçülərin, yaxud podratçıların seçilməsi üçün ədalətli meyarların tətbiq olunması.*
- ▶ *Məsuliyyətli tədarükçülərdən ərizələrin qəbul edilməsi.*
- ▶ *Əvvəl tətbiq edilmiş seçim qaydalarına istinadən təkliflərin müqayisə edilməsi və ən yaxşılarının seçilməsi.*
- ▶ *Qiymət endirimi tələb etmədən, yaxud udan tərəfin təklifində başqa dəyişmələr aparmadan kontraktın seçilmiş namizədə verilməsi.*

Kiçik kontraktlar və tədarükçülərin seçilməsi üçün bu prinsiplərə əsaslanan sadə prosedurlar kifayət edir. Ancaq böyük kontraktlar, diqqətlə hazırlanmış spesifikasiya, namizədlər üçün təlimat və təklif olunan kontrakt şərtləri, adətən, maraqlı tərəflərə təqdim edilmiş müsabiqə sənədləri toplusu da daxil olmaqla formal ticarət müsabiqəsinin keçirilməsindən sonra verilməlidir.

Belə sənədlərin hazırlanması aylarla vaxt apara bilər. Daha çox vaxt isə ərizənin hazırlanması üçün tədarükçüyə, qaliblərin baxışdan keçirilməsi və seçilməsi üçün alıcıya lazım ola bilər. Əvvəldən axıra qədər bu mərhələlərdən hər biri, adətən, altı ay, bəzən isə bir qədər də artıq vaxt aparır. Tədarükü planlaşdırırlar bu vaxt çərçivəsini nəzərə almalı və prosesi əvvəldən başlamalıdır ki, mal və xidmət vaxtında hazır olsun. "Təcili" qərar qəbul etmək məqsədilə istənilən təzyiqdən uzaq durmaq gərəkdir.

ƏRİZƏLƏRİN AÇILMASI

Şəffaflığa və dürüstlüyə əməl etmək üçün həlledici məqam müəyyən olunmuş vaxtda, müəyyən olunmuş yerdə, bütün arzu edən namizədlərin və onların nümayəndələrinin iştirakı ilə alıcılar tərəfindən ərizələrin açılmasıdır. Qiymətlərin bəyan olunması, hər şeyi ərizə verənlərin eşitməsi məqsədilə onların hamının qarşısında açılması praktikası rəqiblər üçün ərizələrin konfidensiallığının aşkarlanması, ərizələrin ötürülməsi və dəyişdirilməsi, onlarla manipulyasiya etmək riskini azaldır.

Bəzi hakimiyyətlər belə ictimai hərrac formasına etiraz edib müqavimət göstərir. Onların fikrincə, namizədlər iştirak etmədən tədarükçülər tərəfindən müəyyənləşən rəsmi komissiyaya ərizələri açarsa, eyni nəticəyə nail olmaq mümkündür. Aydındır ki, belə yanaşma şəffaflığa və aşkarlığa ududur. Xüsusən də ona görə ki, çox vaxt əsassız olaraq tədarükçünün korrupsiyada iştirak etdiyi düşünülür.

ƏRİZƏLƏRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Tədarük prosesində ən çətin vəzifələrdən biri, ərizələrin dəqiq və ədalətli dəyərləndirilməsidir. Eyni zamanda, qərarı arzu olunan tədarükçüyə tərəf yönəltmək tələb olunursa, ən yaxşısı bu mərhələdə prosesin manipulyasiyasıdır.

Ekspertlər əhəmiyyətsiz rəsmiyyətə, yaxud özlərinin vacib saydığı tələblərin (nə isə silinib, yaxud səhifələr göstərilməyib və s.) nəzərə alınmamasına görə arzu olunmayan ərizələri rədd edə bilər. Ərizələrə baxdıqdan sonra ekspertlər, əgər maneçilik törətmək istəmərlərsə, qaliblərin seçilməsi zamanı nəzərə alınması vacib olan yeni parametrlər fikirləşə bilər. Yaxud ərizələrin dəyərləndirilməsi meyarları sub-

yektiv və obyektiv mahiyyətdən o qədər uzaqdır ki, ekspertlər istənilən arzuolunan nəticəni əsaslandırma bilər.

Bütün bu əsaslar, hərrac barədə sənəddə təklif olunan seçim meyarlarının tələbin xeyrinə dəqiq təsvir olunmasından və ekspertlərin qərarının tərəfsiz komissiyanın baxışına məruz qalmasından xəbər verir. Birinci, meyarları qeyri-adekvat hesab edən namizədlərə öz etirazlarını əvvəlcədən bildirməyə imkan verir, ikinci isə qiymətləndirmənin layiqli aparıldığına əminlik yaradır.

HAKİMİYYƏTİN ÖTÜRÜLMƏSİ

Müstəqil yoxlama və audit prinsipi dövlət satınalmalarında əhəmiyyətli yer tutur, eyni zamanda səhvlərin aşkarlanması və düzəldilməsi, yaxud məqsədli manipulyasiya qaydası kimi geniş qəbul edilir. Təəssüf ki, bəziləri bundan korrupsiya üçün yeni imkanlar yaratmaq məqsədilə istifadə edir. O cümlədən, kontraktların təsdiqi üçün hakimiyyətin təyin etdiyi bəzi müzakirələr sual doğurur.

Səthi baxanda təyinatın əsaslandırılması inandırıcı görünür. Hakimiyyətin aşağı dairələri çox xırda satınalmalar barədə qərar qəbul edə bilər, nisbətən iri kontraktlar isə böyük məmurlar tərəfindən təsdiq olunmalıdır. Kontraktın dəyəri nə qədər yüksəkdirsə, onu təsdiq edəcək şəxsin vəzifəsi də uyğun şəkildə yüksək olmalıdır. Satınalmalar üzrə agent iş masasının alınmasını, direktor kompüter alınmasını, nazir yol tikintisi üçün tədarük barədə qərarı təsdiq edir, torpaq bəndləri tikintisini isə prezident təqdir etməlidir.

Bu sistem bir neçə ölkədə və təşkilatlarda yaxşı işləyir. Kontrakt verilən başqa ölkələrdə isə

bu, varlanmağa aparan əsas yoldur. Deməli, hər bir mərhələdə tədrici ödəmələr tələb olunur: təsdiqə yol nə qədər yüksəkdirsə, ona uyğun da faiz ödənilməlidir. Yeri gəlmişkən, bu həm də o deməkdir ki, kontrakt nə qədər böyükdürsə, qərarın qəbul olunması da ona uyğun olaraq çox vaxt aparacaq. Bütün bunlar korrupsiyanın azaldılması üçün daha bir elementin zəruriliyini göstərir-satınalmalara görə məsuliyyət daşıyan yaxşı təhsil görmüş, ixtisaslı və dürüst dövlət qulluqçuları qrupu.

Belə qrupların yaradılması, heç vaxt tam başa çatmayan uzun-uzadı bir işdir. Bunun üçün mütəmadi təlim, təkrar təlim proqramının həyata keçirilməsi, kontraktı nazirin arzu etmədiyi podratçı tərəfindən alacağı təqdirdə heç kəsin öz işini itirməyəcəyinə əminliyi, ailə tələbatlarını ödəmək üçün qulluqçuların rüşvət almağa şirniklənməməsini təmin edən əmək haqqı səviyyəsinin yüksək olması tələb olunur. İxtisaslı tədarük kadrları formalaşdırıldıqdan sonra (bəzi yerlərdə buna artıq nail olunub), hakimiyyət tərəfindən təsdiqlənən ləngimələr və başqa təhlükələr minimuma endirilə bilər.

MÜSTƏQİL YOXLAMALAR VƏ AUDİT

Ancaq bütün bunlar müstəqil yoxlamalardan və auditdən imtina demək deyil; onlar böyük əhəmiyyət kəsb edir. Onu da qeyd edək ki, çoxsaylı yoxlamalar, prosesə daxil edilən təsdiq olunma mərhələləri ucbatından bir çox ölkələrin sistemi iflic vəziyyətinə düşdü. Onlardan bəzilərində böyük kontraktların verilməsi ərizə təqdim olunandan iki il sonra gerçəkləşir.

AÇIQ DİNLƏMƏLƏR

Sayı daim artan ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, böyük layihələrin dəstəklənməsində cəmiyyətdən yardım alınması və informasiyanın yayıl-

ması üçün işıqlandırılmış açıq hərracın xüsusi səmərəsi var. Məsələn, Buenos-Ayresdə yeni metro xəttinin tikintisi üçün üç açıq dinləmələr keçirildi. Bu dinləmələr zamanı Buenos-Ayres meri plana aydınlıq gətirdi və təklif etdi ki, aşağıdakı məsələlərlə bağlı şərhlər, təkliflər verilsin: xəttin istiqamətləri, stansiyaların yerləşməsi, konstruksiyası və inşaat kompaniyasının seçilməsi prosesi. Dinləmələr uğurlu keçdi, o, televiziya ilə canlı yayınlandı və daha ətraflı tanışlıq üçün lentə alındı.

DÜRÜSTLÜK VƏ VİCDANLILIQ PRİNSİPLƏRİ HAQQINDA PAKT

Dürüstlük və vicdanlılıq prinsipləri haqqında pakt gələcək namizədlər və sifarişçilər arasında razılaşmadır. Buna uyğun olaraq tərəflər müəyyənləşdirilmiş davranış normalarına əməl etməkdə və rüşvət verməməkdə razılığa gəlirlər. [6] Onlar hər bir konkret dövlət kontraktına marağı olan hərrac iştirakçıları tərəfindən müzakirə edilir. Hərracın açılışından sonra proses marağı olan bütün iştirakçılara izah edilir və bütün iştirakçıların paktın müzakirəsinə dəvət olunması üçün vaxt müəyyənləşdirilir. Sifarişçinin nümayəndəsi görüşdə iştirak edir. Bu şərtlə ki, onların görüşdə olması iştirakçılara öz fikirlərini sərbəst ifadə etməyə maneçilik törətməsin.

Dürüstlük və vicdanlılıq prinsipləri haqqında pakt tərəflərin iştirak etdiyi prosesdə ortaya çıxan bütün şikayətlərə baxmaq üçün müstəqil vasitəçinin təyin olunmasını nəzərdə tutur. Vasitəçi hüquqazidd hallar yarananda sanksiyanın tətbiq olunması haqqında qərar qəbul etməlidir (vasitəçinin funksiyası və sanksiyalar paktla müəyyənləşir).

Əgər hərrac iştirakçıları prosesə qaneedici dəstək verirlərsə, bu zaman dürüstlük və vicdan prinsipləri barədə paktın mətni sifarişçinin

yüksək vəzifəli nümayəndəsi və iştirakçı kompaniyanın baş nümayəndəsi tərəfindən imzalanıla bilər.

İCTİMAİ MÜŞAHİDƏ

Bir sıra ölkələrdə iri dövlət satınalmalarının aparılması prosesini müşahidə etmək və ictimaiyyəti hər şeyin uyğun qaydada aparılmasına əmin etmək üçün müşahidəçinin təmsalında ictimaiyyətin aktiv iştirakından uğurla istifadə olunur.

Belə hallarda aşağıdakı meyarların tətbiq olunması lazımdır:

- ▶ *Məsləhətçilər dürüstlüyü ilə seçilən hörmətli insanlar olmalıdır.*
- ▶ *Məsləhətçilər bilikli, yaxud ixtisaslı mütəxəssisdən məsləhət almaq imkanına malik olmalıdır.*
- ▶ *Əgər yerli vətəndaş birlikləri zəruri ixtisaslasmaya malik deyillərsə, onlar tezliklə kənardan, o cümlədən, xaricdən mütəxəssis cəlb etməlidirlər. Xüsusi biliklərə sahib olmadan problemi müəyyənləşdirmək çətin-dir, düzəlişlər barədə peşəkar təkliflər vermək mümkün deyil. Belə olduqda məmurlar məsləhətçilərə hörmət etmir.*
- ▶ *Dövlətin ayrı-ayrı məsləhətçilərin fəaliyyətinə qadağa qoymaq səlahiyyəti olmamalıdır.*
- ▶ *Məsləhətçiyə işə aidiyyəti olan bütün dövlət sənədləri ilə tanış olmaq, işə aidiyyəti olan bütün görüşlərdə iştirak etmək və bütün iştirakçı məmurlarla əlaqəyə girmək üçün məhdudiyətsiz imkan verilməlidir.*

- ▶ *Məsləhətçi əvvəlcə bütün məsələləri və şikayətləri hakimiyyətlə müzakirə etməli, açıq bəyanatı isə müəyyən vaxt ərzində şəraitin dəyişdirilməsi üçün heç bir tədbir görülmədiyi təqdirdə verməlidir.*
- ▶ *Məsləhətçilər müəyyən növ konfidensial işgüzar informasiyaların yayılmaması üçün öz üzərlərinə məhdudlaşdırılmış öhdəliklər götürməyə hazır olmalıdır.*
- ▶ *Məsləhətçilər bütün tender sənədlərinə - qiymətləndirmə barədə hesabatlarla, kontraktın verilməsi haqqında qərara, icra üzrə rəhbərliyin maliyyə və texniki hesabatlarına yenidən baxa, onlarla sərbəst şəkildə tanış ola bilər.*

Qeyd etmək lazımdır ki, vətəndaş cəmiyyətinin nümayəndələri heç də həmişə zəruri ixtisaslasmaya sahib olurlar. Bu zaman kənar mənbələrdən belə mütəxəssislər cəlb edilməlidir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, hər şeydən öncə vətəndaş cəmiyyəti hadisələri müşahidə etmək imkanına malik olmur. Belə hallar kontraktın verilməsinin izlənməsi, tələb və qiymətlərin tez-tez dəyişməsi prosesində baş verir və ilk növbədə kontraktın verilməsinin dürüst görülməsinə ləkə sala bilər.

İNTERNETDƏN İSTİFADƏ

Sui-istifadələrlə mübarizədə işlək vasitələrdən biri də İnternetdir. Bir sıra ölkələr (Meksika, Çili, Kolumbiya, yaxın zamanlarda isə Avstriya) və bir sıra iri bələdiyyələr (məsələn, Seul, Koreya) satınalmalar üzrə öz informasiya sistemlərini bütövlükdə İnternet şəbəkəsinə yerləşdirdilər. Ancaq etirazlar yarandı ki, hökumət satınalmaları barədə informasiyalara

belə çıxış imkanlarının verilməsi keyfiyyətə ləkə sala və bütöv layihəni təhlükə altında qoya bilər.

hökumət məmurları tərəfindən mülki işlərdə izafi ləngitmələrin və sui-istifadələrin qarşısının alınması yolu ilə şəhər rəhbərliyində şəffaflığa nail olmaq məqsədilə Seulun şəhər sistemi (Online Procedures Enhancement for Civil Applications, OPEN) işlənib hazırlandı. İnternet sistemi vətəndaşlara imkan verir ki, ərizələrə icazənin alınması və onun təsdiq edilməsini izləsin. Çünki, böyük ehtimalla, bu sahədə korrupsiya olur. Bu portala gün ərzində 2000 nəfər baş vurur. [7]

Şəhər rəhbərliyi ilə, onunla əməkdaşlıq edən və kontrakt almaq istəyən kompaniyalar, vətəndaşlar arasında get-gedə artan əlaqə bu kanal ilə gerçəkləşəcək. Əgər şəhər rəhbərliyinin hazırda hansı kontraktı təklif etməsinə, hansı şərtlərlə, adlarla və qiymətlərlə rəqiblərin müəyyənləşdirilməsinə hər kəs vaxtında baxa bilsə, prosesi manipulyasiya imkanları azalar və bununla da rüşvətə tamah salma meyli aşağı düşər.

QARA SIYAHİ

Podratçı tərəfdaşlar tərəfindən etik standartların, yaxud işin keyfiyyətindəki standartların pozulduğu hallarda dövlətin qara siyahıya (yaxud "kənarlaşdırma") salma sanksiyasını tətbiq etmək hüququ olmalıdır. Rüşvətخورluqla, qiymətlərin təsbit olunması ilə, ərizələrdə fırıldaqçılıqla məşğul olan, yaxud müəyyən edilmiş normalara, mal və xidmət barədə sənədlərə uyğun gəlməyən, özbaşına, ya da ki, dövlət məmurları ilə razılaşmalar əsasında fəaliyyət göstərən kompaniyalar dövlət kontraktları bağlamaq haqqından məhrum edilməlidir. Bu tədbirlər ya məhdudiyətsiz, ya da lazım

olan müddətdə qüvvədə ola bilər. Bu kompaniyalar həm də:

- ▶ *Müqavilə haqqından məhrum edilməlidir.*
- ▶ *Hərracdən ərizənin çıxarılması formasında cəzalandırılmalı, yaxud mötəbər müəssisədən işin yerinə yetiriləcəyi, ya da ki, malın tədarük olunacağı ilə bağlı zəmanət təqdim etməlidir (icra zəmanəti).*
- ▶ *Vurduğu ziyana görə dövlət sifarişçisi qarşısında, eyni dərəcədə udurulmuş ərizə ilə bağlı itkiyə məruz qalmış rəqabət aparıcı kompaniyalar qarşısında maliyyə məsuliyyəti daşmalıdır.*

Haqqlarından məhrum edilmiş kompaniyalar bir neçə tələbi yerinə yetirdiyi təqdirdə yenidən hərraca buraxıla bilər. Məsələn, dəbbə pulunu ödədikdə, dövlət məmurlarını ələ alan əməkdaşları işdən xaric etdikdə, rüşvətخورluğa qarşı səmərəli siyasət tətbiq etdikdə və bu siyasəti qanunvericilik və normativ aktlara əməl olunmasını təmin edən proqram vasitəsilə həyata keçirdikdə.

Birləşmiş Ştatlarda həm federal səviyyədə, həm də ştat səviyyəsində kənarlaşdırma aşağıdakı hallarda geniş tətbiq edilir:

- ▶ *Fırıldaqçılıq, bədxərclik, dövlət əmlakının talanması, sənədlərin saxtalaşdırılması, rüşvətخورluq, yalandan şahidlik və işdə intizamsızlığa dəlalət edən başqa pozuntular da daxil, trestlər əleyhinə əsasnamənin pozulması barədə mülki işlər üzrə məhkəmə qərarları, yaxud mühakimə.*
- ▶ *Dövlət kontraktı şərtlərinin pozulması. Məsələn, düşünülmüş şəkildə kontraktın şərt-*

lərini yerinə yetirməmək, yaxud şərtlərə uyğun gəlməyən əməlləri təkrarlamaq.

- ▶ *Podratçının öhdəliklərinə təsir göstərən kifayət qədər ciddi və kənarlaşdırmaya məcbur edən, yaxud bu haqddan məhrum edən istənilən başqa hərəkət.*

Bu meyarların birinin təsir dairəsinə düşən podratçı, podratın alınmasına buraxılmır. Agentlik belə kompaniyalardan gələn təklifləri irəli sürmək, qüvvədə olan kontraktı təzələmək, yaxud başqa şəkildə uzatmaq, onlarla kontraktı müzakirə etmək, subpodrat müqaviləsi bağlamaq hüququna malik deyil. Sifarişçi təşkilatın başçısı, yaxud təyin olunmuş vəzifəli şəxs belə fəaliyyətin xeyrinə təzib olunmaz dəlillər müəyyənləşdirdiyi hallar istisna hal sayılır. Yuxarıdakı siyahıda göstəriləni kimi, təşkilatın məhrum etmə haqqı ilə müəyyənləşən kənarlaşdırma məhdud müddətə qüvvədə olur. [8]

Cənubi Afrikada bir qədər fərqli yanaşma qəbul edilib. Hazırda Cənubi Afrika parlamenti belə qara siyahının hamı üçün əlçatan olmasını nəzərdə tutan qanun layihəsinə [9] baxır. Beləliklə, hökumət və özəl təşkilatların nümayəndələri kimi başqa nümayəndələr də bu cür sanksiyaların kimə və nə üçün tətbiq edildiyini öyrənməyə biləcəklər.

Bu cür qara siyahı praktikası Dünya Bankında və Sinqapur kimi ölkələrdə də mövcuddur. Prosesin xırdalıqları Cənubi Afrikanın dövlət xidməti məsələləri üzrə qara siyahı haqqında komissiyanın məruzəsində müzakirə edilir (2000). [10]

KOMİSYONLARIN KÖMƏYİ İLƏ KORRUPSIYANIN ÖRT-BASDIR EDİLMƏSİ

Beynəlxalq satınalmalarda yerli agentlərə ödənilən komisyonlar korrupsiya üçün geniş istifadə olunan ən qapalı yerdir. Agentin vəzifəsi dövlət kontraktını almaqdır. İnkişaf etmiş ixracatçı ölkələrdən ən zəruri detalları bilən bir şirkətin dövlət kontraktını alması tapşırığını yerinə yetirmək üçün ona kifayət qədər pul ödənilir. Bununla şirkət korrupsiya aktından kənar qalmaq üçün əlverişli imkan əldə edir. Belə ki, xoşagəlməz iş aşkarlandıqda təəccüb ifadə edib, bu işə aidiyyəti olmadığını iddia etmək olar. Bu prosesin başa çatmasından sonra yerli agent rüşvəti çıxmaqla bütün komisyonun qalıqlarını özünə götürə bilər. Mümkündür ki, bu məbləğin böyük hissəsi əvvəlcədən rüşvət kimi qərar verən şəxs üçün nəzərdə tutulsun. Əlbəttə, bunun hesabını heç kim aparmır. Bu şirkət daxilində bütün səviyələrdə rüşvət dalğası vardır, satış şöbəsinin əməkdaşları isə mahiyyət etibarıyla öz iş verənlərindən pul mənimsəyir.

Aydındır ki, komisyonlarda şəffaflıq təmin olunsaydı, bu korrupsiyanın mənbəyinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edərdi.

Şübhəsiz, bir sıra beynəlxalq kredit təşkilatlarının işində çox uğurlar əldə edilib. O cümlədən, müqavimət göstərən hökumətlər də ictimaiyyətin üzünə açıq olan hərərac praktikasını qəbul etməyə meylləniblər. Əgər onlar komisyon yığımının şəffaflığı uğrunda mübarizəyə qoşulsaydılar, korrupsiyaya qarşı mübarizədə onların iştirakı da daha əhəmiyyətli olardı.

KORRUPSIYA İLƏ MÜBARİZƏ ÜÇÜN KONTRAKTLARDAN İSTİFADƏ – NYU-YORK HADİSƏSİNİN TARİXÇƏSİ

Uzun illər ərzində Nyu-York, inşaat sənayesindəki reketdən və xarakterik korrupsiyadan əziyyət çəkib. 1980-ci illərdə mafiyaya qarşı bir sıra uğurlu təhqiqatların aparılması nəticəsində aşkar edildi ki, mafiya ərizələrdə saxtalaşdırma aparmaqla, zorakılığın, rüşvətin, fırıldaqçılığın və qeyri-leqal sazişlərin köməyi ilə, reket yoluyla həmkarlardan istifadə etməklə şəhərin inşaat sənayesində möhtəkirlə məşğul olmuş. Cinayət işindəki bu uğurlara və nəticədə onlarla mafiya öncüllərinin həbsxanaya salınmasına baxmayaraq, yenə də belə təəssürat yaranırdı ki, korrupsiya heç azalmayıb.

Problem o qədər kəskinləşdi ki, Nyu-York ştatının məclisi şəhərin təhsil məsələləri üzrə şurasına, dağılmaqda olan məktəb infrastrukturunun (bir milyondan artıq məktəbli, 1100 məktəb) əsaslı təmiri üçün milyardlarla dollar ayırmaqdan imtina etdi. Ştatın məmurları əmin idilər ki, təhsil üzrə şuraya ayrılan vəsaitin əksər hissəsi mafiyanın əlinə keçəcək, yaxud rüşvət və fırıldaqçılıq yolu ilə məniməniləcək. Bu problemin həll olunması üçün şəhər hakimiyyəti 1988 - ci ildə yeni təsisatın, məktəb tikintisi direktorluğunun yaradılmasına razılıq verdi. Bu idarənin yaxşı maliyyələşdirilən baş müfəttişi mafiyanın təzyiqlərinə qarşı mübarizəyə və təhsil sistemi üçün nəzərdə tutulan vacib investisiyaların müdafiəsinə başladı. 1989-cu ildə məktəb tikintisi direktorluğuna, yeni tikintilər və əsaslı təmirlər üçün 5 milyard dollar ayrıldı; həmin vaxt baş müfəttişin illik büdcəsi 2 milyon dollar idi ki, bu da direktorluğun büdcəsindən cəmi 0,05% az idi.

Məktəb tikintisi direktorluğunun baş müfəttişi, məktəb tikintisi sferası üçün xarakterik olan

korrupsiyaya və reketə qarşı mübarizəyə başladı. Təqdirləyiq hal o idi ki, bütün bunlara yeni qanunvericilik tətbiq etmədən və vergi ödəyənlərin hesabına bahalı profilaktik tədbirlər üçün çoxmilyonlu xərclərə yol vermədən nail olundu. Öz məqsədlərinə çatmaq üçün baş müfəttiş nəzarətlə yanaşı, ştatın qüvvədə olan qanunundan və vətəndaş müqaviləsi konsepsiyasından da istifadə etdi. Bu tədbirlər gözlənilən bütün uğurları ötüb keçdi.

Məsələn, baş müfəttiş ərizə və müqavilələrin standart formalarını təzədən yazdı və ona aşağıdakı tələbləri daxil etdi:

- ▶ *Mülkiyyət sahibi və hər bir tender iştirakçısının fəaliyyət tarixçəsi haqqında bütün məlumatların təqdim olunması (podratçılar ilə bir yerdə subpodrat işçiləri).*
- ▶ *Əvvəlki həbslər, mühakimələr, rüşvət vermələr, ərizələrlə fırıldaqçılıq və saxtakarlıq, hər hansı mütəşəkkil cinayətkarlıqla əlaqə barədə informasiyaların təqdim olunması.*
- ▶ *İşgüzar etiket kodeksinə əməl olunması barədə hər bir iştirakçıya öhdəliklər təqdim etmək.*
- ▶ *Bütün təqdim olunan informasiyaların dəqiqliyinə və düzgünlüyünə şahidlik edilməsi, onların məktəb tikintisi direktorluğundan müqavilənin alınması məqsədilə verildiyinin bildirilməsi.*

Direktorluğun nümunəvi müqaviləsində ləğv etmə barədə bənd var. Bu bəndə əsasən podratçının tender sənədlərində yalan məlumatlar verdiyi aşkar ediləndə, müqavilə sərt şərtlərlə dayandırılır. İşdə isə podratçının tender sənədlərində yalan məlumat verdiyi, yaxud müqavilənin fəaliyyətdə olduğu zaman rüşvətxorluqda və fırıldaqçılıqda iştirak etdiyi

aşkarlananda, podratçı tək cə müqavilənin fəaliyyətinin dayandırılması təhlükəsi ilə üzləşmir, eyni zamanda bütün alınmış pulların qaytarılması barədə qanunla sığortalanmış tələbləri yerinə yetirir. Buna əlavə olaraq podratçı və onun şirkəti gələcəkdə məktəb tikintisi direktorluğundan kontrakt almaq hüququndan məhrum edilir.

Baş müfəttiş idarəsi hər bir tender iştirakçısına təqdim olunan informasiyanı əhatəli şəkildə yoxladı və hər bir podratçının keçmiş fəaliyyətini diqqətlə araşdırdı. Şübhəli hallarda ticarət işçiləri, yaxud podratçılar and içmək şərtlə suallara cavab vermək üçün baş müfəttiş idarəsinə çağırıldı. Podratçının bu prosesdə əməkdaşlığı məlum olanda, onunla bağlanan müqavilə dayandırıldı və o, gələcək əməkdaşlıqdan məhrum edildi. And içib yalan məlumat verən podratçı fəaliyyətdə olan qanunvericilik əsasında yalançı şahidliyə görə məhkəmə təqibinə məruz qaldı.

Podratçılar təhsil sahəsində tikintinin idarə olunması və yerinə yetirilməsi barədə qeydlər aparmağa və onüç il ərzində saxlamağa borclu idilər. Bu qeydlər auditə və idarə tərəfindən yoxlamaya məruz qaldı. Audit, dəyəri müqavilə üzrə ümumi məbləğ hesabının yarı faizini keçən məbləği, yəni qiymətlərin artırılmasını və yaxud da yenidən qiymətləndirməni aşkar edəndə, podratçı artıq ödənilmiş məbləğdən əlavə audit dəyərini də ödəməli idi.

İdarənin fəaliyyət göstərdiyi ilk beş il ərzində bir neçə yüz podratçı tenderdə iştirak imkanlarından məhrum edildi. Bir neçə müqavilə yarımçıq dayandırıldı və bunun nəticəsində podratçılar milyonlarla dollar qazanmaq imkanından məhrum oldular. Bütün bunlara adi vətəndaş yardımları və çox az saylı məhkəmə iddiaları sayəsində nail olundu. Bundan əlavə,

baş müfəttişə təqdim olunan yalan informasiya əsasında, yalançı şahidliyə görə onlarla podratçıya ittiham irəli sürüldü.

Daha vacib məsələlərdən biri də hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən mafiya üzvləri arasında danışıqların aşkarlanması oldu. Bu danışıqlarda onlar direktorluğun kontraktlarına çıxış imkanlarından məhrum edildiklərindən gileylenirdilər. Ən yaxşısı isə, əvvəllər güclü korrupsiya və reket üzündən ticarətdə iştirakdan imtina etmiş qanunsevər və ixtisaslı kompaniyaların hesabına potensial tikinti kompaniyalarının sayının artması oldu. Rəqabətin bu cür artması nəticəsində xərclər xeyli aşağı düşdü, işin keyfiyyəti isə yaxşılaşdı.

Nəhayət, direktorluq, tenderdə iştirak üçün podratçının münasib olmadığı və yaxud intizamsızlığa görə fəaliyyət göstərən müqavilədən məhrum edildikləri bəzi hallarda onlara iki seçim variantı təklif olundu: o direktorluqla tender işində iştirak edənlərin sırasından çıxarıla bilər, yaxud özəl sektorun müstəqil baş müfəttişi tərəfindən ciddi nəzarət və yoxlama şərtləri altında tenderdə iştiraka və işi davam etdirməyə razılıq verə bilər. Məktəb tikintisi direktorluğunun baş müfəttişi, özəl sektorun məhkəmə-mühasibat ekspertizası, hüquq və təhqiqat sahələrində ixtisaslaşmış bir neçə mükəmməl kompaniyalardan birindən müstəqil baş müfəttişi seçir və onun işini idarə edir. Lakin özəl sektorun müstəqil baş müfəttişinin xidmət və iş xərclərini podratçı ödəyir.

Belə yanaşmanın üstünlüyü çoxdur. Bu islahatların praktikada səmərəli olması üçün başqalarının bu "kontrakt modelə" yaxından baxması və onu öz şəraitlərinə uyğun tətbiq etməsi kifayətdir.

VAXT MƏSƏLƏSİ VƏ KƏNAR İŞTİRAKÇILARIN CƏLB EDİLMƏSİ

Korrupsiya ilə mübarizəyə yönəlmiş normal qanunvericiliyin təsirini, adətən, iki əlavə elementin daxil edilməsi ilə möhkəmləndirmək olur: fəaliyyətin vaxtında planlaşdırılması və kənar iştirakçıların cəlb edilməsi.

Vaxt üzrə uğurlu planlaşdırma həyati vacibdir. Dövlət qulluqçularının əksəriyyəti “hə” deyə bilməzlər, ancaq «yox», «mümkündür» deyə bilirlər, yaxud da susurlar. Adətən, vacib qərarların əsaslandırılmamış şəkildə təxirə salınması, natəmiz razılaşmanın mövcudluğuna əyani işarə olur. Buna görə də prosedurlar ciddi şəkildə vaxt üzrə reqlamentləşdirilməlidir (ancaq ciddi reqlament onu da nəzərə almalıdır ki, tedarük prosesində qanunauyğun ləngimə halları baş verir). Müddətə əməl olunmadığı hallarda alternativ qərar qəbul etmə prosesini nəzərdən keçirmək lazımdır. Bu, müddətin uzadılması vasitəsiylə şantajı qeyri-mümkün edir.

Nə qədər ki, qanun qeyri-sağlam razılaşmalar üzrə tərəfdaşları müdafiə etmir, belə razılaşmalar adilərinə nisbətən o qədər çox vaxt aparır. Yalançı kompaniyanın və pulların yuyulması kanalının yaradılmasına vaxt gedir. Yaradılmış qapalı daldalanacaq nəzərə çarpmamalı və ondan imtina imkanları asan olmalıdır. Qarşılıqlı inam yoxdursa, rüşvətin ödənilməsi və vəd edilən yardım bir-biri ilə sıx bağlı olmalıdır. Bir sıra hallarda məmurlar gəlirlərin bölünməsi haqqındakı danışıqları işə qoşmaq istəyirlər. Razılaşma iştirakçılarının aşkarlanma riskini aşağı salmaq üçün, hər dəfə iki-üç mərhələli “vasitəçidən” istifadə edilir. Danışıqlar çox həssas işdir. Tərəflərdən biri istənilən vaxt oyundan çıxma və bütün sxemi açma bilər. Bütün bunlar səmərəli normativ bazanı nəzərdə tutmayan vaxt aparır.

Mahiyyət etibarilə müstəqil iştirakçıların vəzifəsi qərarların qəbulu və gerçəkləşməsi prosesində daxili münasibətlərdə çətinlik yaratmaqdır. İş elə qurulmalıdır ki, daxili proseslərə müstəqil iştirakçıların cəlb edilməsindən qaçmaq mümkün olsun. Müstəqil auditorlar kimi, müstəqil iştirakçılar da xüsusi biliklərə, dürüstlüyə və vicdani keyfiyyətlərə sahib olmalıdır.

Burada bir neçə tədbirləri xatırlatmaq yerinə düşər:

- ▶ *Cəmiyyətdə öz nüfuzunu qorumalı olan müstəqil iştirakçılar, xüsusən də müstəqil məsləhətçilər tender sənədlərinin hazırlanmasına yardım göstərə bilər.*
- ▶ *Müstəqil iştirakçılar qiymətləndirməyə yardım göstərə bilər (bu qiymətləri dəstəkləyən, yaxud ona zidd olan əlavə müstəqil fikirlərə istinad etməklə).*
- ▶ *Kontrakt verən komissiyaya cəmiyyətdə vicdanlı insan kimi tanınan şəxslər daxil edilməlidir. Belələri mütəxəssis olmaya da bilər. Komissiyada iştiraka ictimai inamın təzahürü kimi baxılmalı və onunla fəxr olunmalıdır. Komissiya iştirakçılarının var-dövlətləri ictimaiyyətin diqqətinə çatdırılmalıdır.*
- ▶ *Kontrakt verən komissiya, onların xidmətləri gərək ola biləcək konkret layihə barədə əvvəlcədən heç nə bilməməlidir. Ayrı-ayrı məqamlarda tələb olunacaq insanların sayından, siyahıya salınanların sayı çox olmalıdır. Komissiyanın, qərarların qəbul edildiyi vaxt hərrac iştirakçıları ilə şəxsi əlaqəyə girməyə fiziki imkanları olmamalıdır. Bunun üçün onlardan nəzarət edilən dairələrə gəlməsi tələb oluna bilər,*

məsələn, mehmanxanaya. Əgər komissiya təyin olunmuş müddətə qərar qəbul edə bilmirsə, bu zaman komissiyanın başqa heyəti ilə yeni sessiya təşkil olunmalıdır.

- ▶ *İşi icra edən təşkilat təklifin qiymətləndirilməsi üzrə komissiyada səs haqqına malik olmamalıdır, ancaq hər şeydən öncə suallara cavab vermək komissiyanın ixtiyarına buraxılmalıdır. Bu qayda tender sənədləri hazırlayan istənilən beynəlxalq məsləhətçiyə də aiddir.*
- ▶ *Tender sənədlərinin hazırlanmasına cavabdeh olan məsləhətçi layihənin həyata keçirilməsinə rəhbərlik etməməlidir.*
- ▶ *Beynəlxalq istiqrazlardan deyil, dövlət büdcəsindən süni şəkildə yaradılmış israfçılığın ört-basdır edilməsinə imkan verən yolların mövcudluğu xüsusi prosedurların köməyi ilə bağlanmalıdır.*
- ▶ *Beynəlxalq kreditlər hesabına deyil, dövlət büdcəsindən ayırmalarla süni şəkildə yaradılmış israfı örtmək imkanı verən mövcud boşluqlar xüsusi prosedurlar vasitəsilə qapadılmalıdır.*
- ▶ *İzafi xərclərə nəzarət orqanının məruzəsindən sonra icazə verilə bilər. Burada onun aşkar edildiyi məqamda dəyərin artması səbəbləri göstərilməlidir. Nəzarət haqqında "köhnə tarixlə" verilmiş hesabat qəbul edilməməlidir. Bu prosedur podratçını yaranmış çətinlik barədə vaxtında xəbərdarlıq etməyə məsul edir.*

ƏLAVƏ FƏALİYYƏTLƏR

Satınalmalar barədə ictimai informasiya proqramı bütün tərəflərə aid olmalıdır: məmurlara, satınalmalara görə məsuliyyət daşıyanlara, tədarükçü və podratçılara, kontrakt almaq üçün ticarətdə iştirak edənlərə, bütövlükdə isə cəmiyyətə. Aşağıdakı ideyalara diqqət yetirmək yerinə düşərdi:

- ▶ *konkret hüquq subyekti olan dövlət, yaxud onun təsisatlarından biri, icrasını diqqətlə izləmək istədiyi satınalmalar barədə müəyyənləşdirilmiş qaydalar toplusuna malikdir;*
- ▶ *qaydaları pozanlar qanunla cəzalandırılacaq;*
- ▶ *korrupsiya aktında iştirak edən məmurlar işdən kənarlaşdırılacaq;*
- ▶ *qaydaları pozan hərrac iştirakçıları cərimələnəcək, ola bilsin ki, həbsxanaya salınacaq, gələcəkdə isə qara siyahıya daxil edilməklə hərracda iştiraka buraxılmayacaq.*

Əlbəttə, qara siyahıya salınanların apellyasiyaya və müstəqil nüfuzlu tribunala şikayət vermək haqqı var. Bu tədbir korrupsiyalaşmış məmurların öz məqsədlərinə çatmaq üçün inzibati proses vasitəsilə qara siyahıya salmaq istiqamətindəki sui-istifadələrindən müdafiəni təmin edir. İnzibati fəaliyyətin hüquqa uyğunluğunu müşahidə etmək üçün məhkəmələrə səlahiyyət verildiyi bütün ölkələrdə belə qayda mövcuddur.

Başa düşülməlidir ki, yuxarıda göstərilən fəaliyyətlərdən heç biri ayrılıqda satınalmalar sektorunda korrupsiyanın qarşısını almaq gücündə deyil, buna tezliklə nail olmaq isə, ümumiyyətlə, mümkünsüzdür. Ancaq əlaqələndirilmiş hərtərəfli fəaliyyət fayda verərdi. Əgər korrupsiyaya qarşı mübarizə qanunu

təsdiq edilsə və ictimailəşsə, etibarlı və yoxlanılmış prosedurlar tətbiq olunsay, tədarük sahəsində səriştə təlim və karyerada yüksəlmə ilə artsa və hamı bilsə ki, hökumət dürüst və ədalətli praktikanın həyata keçirilməsinə ciddi yanaşır, bu zaman dəyişmələr baş verəcək.

QEYDLƏR

- 1 Uzun illər ərzində bir neçə hökumətlərə-rası təşkilat satınalmalar məsələsinin üzərində çalışdı. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beynəlxalq ticarət üzrə komissiyasının mal, iş və xidmət satınalmaları barədə nümunəvi qanunu var: <http://www.undp.org.fj/gold/docs/UNICTRA.PDF>; "Satınalmalar barədə Avropa Birliyinin prinsip və qanunvericiliyi" saytına baxın www.bisinfonet.ac.uk/info/Kits/contract-negotiation/Infokit-related-files/ec-procurement-issues; siyasət əsasları üzrə rəhbərlik və s. saytına baxın <http://www.ogc.gov.uk/index.asp?id=1000084>; "Satınalmaların səmərəli modeli" saytına baxın <http://www.ogc.gov.uk/index.asp?id=414>; humanitar məqsədlərlə satınalmaların gedişində korrupsiyanın qarşısının alınması üzrə İƏİT tövsiyyələrinə baxın http://www.oecd.org/document/30/0,2340,en_2649_201185_2394526_119672_1_1_1,00.html; Dünya Bankı layihələrində korrupsiyanın aradan qaldırılması üzrə əlavə informasiyaya baxın <http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/preventing.htm>; the World Bank, s Panel of Procurement Experts: Fiduciary Risk Management, Capacity Building and Anti Corruption saytına baxın <http://www.worldbank.org/html/extdr/business/dfid.htm>; the OECD
- Anti-Corruption Instruments and the OECD Guidelines for Multinational Enterprises saytına baxın <http://www.greco.coe.int/web/Default.orgE.htm>.
- 2 Southern African Documentation and Cooperation Centre, "Heavy Fine in Lesotho Corruption Trial", October 30, 2002: <http://www.sadocc.at/news2002/2002-323.shtml>
- 3 Bu bölmədə qərarların qəbul edilməsi haqqında bir çox məsələlərə satınalmalar haqqında müxtəlif qaydalara toxunulur. Bunların sırasında Dünya Ticarət Təşkilatının Satınalmalar Barədə Baş Müqaviləsi, beynəlxalq ticarət hüququ üzrə BMT komissiyasının mal, iş və xidmət satınalmaları haqqında model qanunu, Dünya Bankının məsləhətçilərinin seçilməsi, mal və xidmət satınalmalarının həyata keçirilməsi üzrə tövsiyələri və qəbul olunmuş fəaliyyət üzrə Avropa Komissiyasının rəhbərliyidir (UNCITRAL). Bütün bu sənədlərdə korrupsiya ilə mübarizə vasitələri təqdim olunur. Ancaq onların heç birində şəffaflığın və aşkalığın geniş strukturu nə təklif, nə də tələb edilir. İşdə tam şəffaflıq, səmərəli nəzarət, intensiv daxili və ictimai müşahidə, yoxlamalar vasitəsilə qaydalara əməl olunmasının etibarlı qarantıyası zəruridir.

- 4** Foreign Corrupt Practices Act:
<http://www.usdoj.gov/criminal/fraud/fcpa.html>
- 5** OECD Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions:
<http://www.imf.org/external/np/gov/2001/eng/091801.htm>
- 6** Transparency International, The Corruption Fighters' Toolkit: http://www.transparency.org/toolkits/2001/ccinp_ip-columbia.html
- 7** Online Procedures Enhancement for Civil Applications: <http://open.metro.seoul.kr/>

- 8** İnternetdə kənarlaşdırılmış kompaniyaların adı yerləşdirilib. Kənarlaşdırılmış tərəflərin siyahı sistemi-bu federal satınalma proqramlarına və başqa proqramlara, müqavilələrin alınmasına, yaxud hökumətin heç bir şöbəsi ilə müəyyən subpodrat müqavilələrinə (əgər başqa cür göstərilməyibsə) və dövlət maliyyə, eləcə də digər yardımların müəyyən növlərini, üstünlükləri əldə etməyə buraxılmayan tərəflərin siyahısının elektron versiyasıdır. List System: <http://epis.arnet.gov/>
- 9** Qətnamə 2003-cü ilin noyabrında Cənubi Afrika parlamentinə təqdim edildi.
- 10** Public Service Commission Report on Blacklisting (aprel 2002): <http://www.polity.org.za/pdf/blacklisting.pdf>